

- праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 28: Історія. – С. 120-131.
17. Лозинська І. Російське воєнне генерал-губернаторство у Галичині (1914-1915 рр.) / І. Лозинська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 1 – С. 74-79.
 18. Мазур О. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914-1915 рр.) / О. Мазур, І. Патер // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – С. 44-52.
 19. Місюра І.В. Політика російського окупаційного режиму на західно-українських землях у 1914-1915 рр. / І.В. Місюра // Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – №7. – С. 149-153.
 20. Петрович І. Галичина під час російської окупації: серпень 1914 – червень 1915 / І. Петрович. – Накладом вид-ва «Політична бібліотека», 1915. – 116 с.
 21. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1993. – Т. 2: Від середини XVII ст. до 1923 року. – 606 с.
 22. Савченко В.Н. Восточная Галиция в 1914-1915 годах / В.Н. Савченко // Отечественная история. – 2002. – №5. – С. 76-89.
 23. Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 7-8. – С. 20.
 24. Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 35-36. – С. 10.
 25. Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч. 37-38. – С. 12.
 26. Діло. – 1915. – 29 травня. – С. 3.

In the article to investigate position of teaching of Galicia in the conditions of educational politics of occupation power of Russian in the period of First world war is done in the article.

Key of words: *teaching, Galicia, education, of occupation power, Russian imperial.*

Отримано: 19.03.2013

УДК 94(73)«19»:327(092)

А. І. Павко

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА «ДОКТРИНА НІКСОНА» В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ДОМІНУВАННЯ

В статті на основі критичного використання різноманітних джерел та соціогуманітарної літератури проаналізовано в контексті історичного досвіду сутнісних засад та особливості зовнішньополітичної доктрини «Ніксона», показано її значення в реалізації стратегічних завдань тогочасної американської дипломатії.

Ключові слова: *зовнішньополітична концепція, «доктрина Ніксона», «в'єтнамський синдром», «гуамська доктрина», глобальна стратегія США.*

Зовнішньополітичні доктрини завжди відігравали в минулому і відіграватимуть на сучасному етапі розвитку світової цивілізації значну роль в діяльності будь-якої держави на міжнародній арені конкретних зовнішньополітичних концепціях та доктринах

формується комплекс поглядів на картину сучасного світу; визначаються засоби та методи зовнішньої політики; здійснюється вибір плацдармів зовнішньополітичної активності та прогнозується розвиток відносин з різними компонентами світової системи держав (держави-союзники, держави-противники, держави, які дотримуються нейтральної позиції) [13, с.23]. Особливо важливе місце з врахуванням об'єктивних чинників вони посідають в теоретичному арсеналі однієї з найпоширеніших держав світу – Сполучених Штатів Америки. Історичний досвід виразно засвідчує, що американська зовнішня політика у своєму стратегічному вимірі базується на зовнішньополітичних доктринах та концепціях, які зазнають модернізаційних та модифікаційних змін у відповідності з теоретичною розробкою та практичною реалізацією принципів традиційності та ситуативного реагування США на міжнародні реалії та події в окремих регіонах та державах світу. Зауважимо, що пошуки нового, адекватного стратегічним змінам на планеті доктринального забезпечення зовнішньої політики і способів гарантування національної безпеки розгорнулися в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття на всіх рівнях американського політичного життя. При всьому різноманітті зовнішньополітичних концепцій та суперечливостей зовнішньополітичної філософії зовнішня політика Сполучених Штатів завжди була підпорядкована імперативам геополітики. Проте це нова геополітика, в основі якої покладено не традиційне захоплення територій, боротьба за сфери впливу та баланс сил, а статус глобального домінування у світі [24, с.6]. Слід зазначити, що трансформація відповідного зовнішньополітичного курсу США традиційно пов'язана зі спробами пристосувати власну міжнародну політику до нового співвідношення сил у світі, до зміни геополітичних обставин. Саме ці чинники та прагматичні завдання і обумовлюють необхідність і доцільність формування та еволюції нових зовнішньополітичних доктрин, в яких у синтезованому вигляді узагальнюються і отримують політико-ідеологічне оформлення основні доктринальні положення нового зовнішньополітичного курсу. На слушну думку О. Яковлева, загалом американські зовнішньополітичні доктрини мають гнучкий характер, а тому є досить зручними для практичного використання [25, с.205].

В чому ж полягає термінологічна сутність зовнішньополітичних доктрин та їх еволюція? Наприклад, у «Дипломатичному словнику», який було опубліковано ще в радянський період, зовнішньополітична доктрина трактується як прийнята тією чи іншою державою система поглядів на цілі, завдання і характер зовнішньополітичної діяльності, а також на способи її реалізації та забезпечення. Авторський колектив зазначеного видання дотримується думки, що квінтесенцією зовнішньополітичної доктрини є те «головне, на що в даний момент зроблено основний акцент в міжнародних справах відповідною державою» [4, с.341]. Разом з тим в запропонованому авторському обмисленні зовнішньополітичної доктрини рельєфно проступає його політико-ідеологічна домінанта. Зокрема, наголошується на тому, що зміст доктрини

визначається зовнішньополітичними інтересами панівного класу, принципами його зовнішньої політики [4, с.341].

Надумкурадянського історика-міжнародника Ю. Мельникова, найбільш чітке смислове значення зовнішньополітичної доктрини пов'язане з її сутнісним розумінням як системи уявлень, рішень та лозунгів, яка розглядається в якості офіційного керівництва до дії тієї чи іншої держави на світовій арені. Як вважає дослідник в окремих випадках міжнародного життя подібна доктрина може бути «інтернаціоналізована», тобто схвалена іншими країнами. Вона може стати основою або частиною відповідних норм міжнародного права чи угод [9, с.35].

Сучасне узагальнене і поглиблене з позицій новітніх методологічних парадигм визначення зовнішньополітичної доктрини міститься в «Політичній енциклопедії», яка була опублікована в 2011 році. У цій фундаментальній науковій праці наголошується, зокрема, на тому, що внутрішньополітична доктрина це офіційно проголошена система принципів зовнішньополітичної діяльності, мети та засобів зовнішньої політики міжнародного актора. На переконання авторів політичної енциклопедії, формулювання зовнішньополітичної доктрини є етапом детермінації зовнішньополітичної поведінки міжнародного актора, що пов'язаний із соціальною легітимізацією та раціоналізацією його подальшої діяльності у міжнародних відносинах. Саме тому публічний характер політичного процесу та активна зовнішньополітична стратегія актора є факторами, що сприяють інституціоналізації зовнішньополітичної доктрини як невід'ємної складової процесу його взаємин з іншими міжнародними акторами [17, с.226]. В силу геополітичних та регіональних змін у світі правлячі кола США були змушені постійно переглядати та здійснювати корегування відповідних зовнішньополітичних доктрин, які визначали сутнісні засади її зовнішньополітичної стратегії.

Вітчизняні дослідники на основі критичного аналізу зовнішньої політики США, великого масиву теоретичних і прикладних праць зарубіжних істориків, фахівців у галузі міжнародних відносин, політологів показали еволюцію тих ідейно-теоретичних принципів, які було покладено в основу політичної стратегії США як і практичний курс держави від часу завершення другої світової війни до розпаду Радянського Союзу. Для прикладу, наведемо відповідний варіант періодизації післявоєнної зовнішньої політики США, який був запропонований для наукового вжитку А. Дашкевичем.

1. Наступально-формуючий етап глобальної протидії комунізмові від смерті Ф.Рузвельта до розв'язання агресії у В'єтнамі.
2. Етап переосмислення і непевності зовнішньополітичного курсу Р. Ніксона – Дж. Форда – Дж. Картера.
3. Етап вирішального наступу проти соціалізму та СРСР (1981-1984 рр.).
4. Етап «виклику» радянській перебудові (до кінця 1991 р.).
5. Етап пошуків нової зовнішньополітичної стратегії у світі (від розпаду СРСР по сьогоднішня) [3, с.49].

Авторитетний історик-міжнародник професор Г.Цветков в одному із своїх ґрунтовних монографічних досліджень всебічно висвітлив етапи становлення та розкрив сутнісні засади американських доктрин періоду «холодної війни», переконливо показав діалектику їх еволюції у післявоєнний період. Об'єктом його аналізу стали наступні зовнішньополітичні доктрини, які окреслені відповідними хронологічними межами:

- 1) доктрина «стримування» (1946-1952);
- 2) доктрина «визволення» (1953-1954);
- 3) доктрина «тотальної розплати» (1954-1955);
- 4) доктрина «балансування на межі війни» (1956-1958);
- 5) доктрина «диференційованого стримування» (1959-1960);
- 6) доктрина «кризового або гнучкого реагування» (1961-1963);
- 7) доктрина «наведення мостів» (1968);
- 8) «доктрина Ніксона» (1969-1972) [23].

Не дивлячись на специфіку вказаних доктрин, на їх розкодження у тактичному відношенні, спільною їх рисою було забезпечення зовнішньополітичної стратегії «стримування» комунізму.

Чільне місце в теоретичному арсеналі зовнішньої політики Вашингтону займає і офіційна американська зовнішньополітична «доктрина Ніксона». Її поява була обумовлена з одного боку, адекватним процесом відображення нової зовнішньополітичної реальності у свідомості правлячих кіл США, а з іншого – відверто кон'юнктурними, вузькополітичними міркуваннями тогочасної панівної верхівки Сполучених Штатів Америки. Варто при цьому вказати на те, що для американської політичної традиції досить характерними є спроби нового керівництва сформулювати певну нову зовнішньополітичну лінію, ефектно назвати її і тим самим привернути увагу до себе. Цей аспект проблеми представлений належним чином і в «доктрині Ніксона» [5, с.3-4]. Зазначимо також, що період кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття був позначений для США глибокими внутрішніми потрясіннями, наростанням труднощів в економіці та соціально-політичній сфері США. У зв'язку з цим це гостро поставило питання про зміну всієї системи пріоритетів державної політики США. Фактично, вперше за все післявоєнні роки не тільки окремі далекоглядну критики американського уряду, але і широкі кола громадськості відчули, що США мають відмовитися від зовнішньополітичних авантур і уповільнити темпи гонитви озброєнь, а значно більші кошти спрямувати на вирішення внутрішніх проблем, що значно загострилися. Всі ці зміни повинні були знайти певні відображення і в нових зовнішньополітичних доктринах.

Необхідно зазначити, що «доктрина Ніксона», її різні концептуальні і практично-політичні аспекти вже стали об'єктом наукових досліджень, так і сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них варто вказати на ґрунтовні з точки зору джерельної бази та наукового аналізу праці А. Громико [2], Ю. Мельникова [8; 9], В. Никонова [11; 12], В. Петровського [13-16], С. Рогова [18], А. Фурсенко [22], Г. Цветкова [23], О. Яковлева [25], А. Дашкевича [3], В. Соргіна [19,20], Б. Ширяєва [24], а також колективні уза-

гальноючі праці із зазначеної проблеми українських та російських представників історико-політичної думки [1; 5; 7; 10; 21]. Проте не зважаючи на сумнівність і аргументований характер авторських положень і висновків, вказані праці разом з тим вимагають до себе конструктивно-критичного відношення.

Мета даної статті полягає в тому, щоб спираючись на фактологічний і теоретичний матеріал, розкрити об'єктивні і суб'єктивні чинники, які обумовили необхідність розробки «доктрини Ніксона», проаналізувати її сутність та особливості, роль та значення в контексті історичного досвіду практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії США наприкінці 60-х – початку 70-х років.

Насамперед, зауважимо, враховуючи історичний досвід, що зміна зовнішньополітичних концепцій США є результатом та наслідком взаємодії значної кількості факторів. Проте в першу чергу вона обумовлена як об'єктивними змінами у співвідношенні політичних сил на міжнародній арені та всередині країни, так і суб'єктивною переоцінкою правлячою елітою цих зрушень, новими обставинами, які склались у світі і в самим Сполучених Штатах Америки. Слід також зауважити і на ту обставину, що зовнішньополітична філософія і стратегія США завжди мали внутрішньо суперечливий характер.

Одна із основних таких суперечностей полягає в намаганні їх авторів синтезувати зовнішньополітичні стратегії два елементи, які досить важко було поєднати. З одного боку загальних підхід до геополітичних реалій тогочасного світу із суб'єктивних позицій правлячого класу, а з іншого, – намагання заради власних інтересів певною мірою врахувати об'єктивні зміни, що відбуваються у міжнародному співтоваристві та застосувати щодо нього власні конкретні можливості.

Прикметною рисою післявоєнних американських зовнішньополітичних концепцій біло те, що вони відрізнялись одна від одної зміною у співвідношенні цих двох елементів. Якщо перший з них мав переважно консервативну спрямованість, то інший, навпаки, був досить рухливим, динамічним.

Загалом американські зовнішньополітичні концепції і доктрини періоду «холодної війни» являли собою суміш антикомунізму та національного прагматизму, в якій саме прагматичні інтереси і уподобання США значною мірою визначали рівень і напрямок розвитку та поширення антикомунізму і навпаки [5, с. 11].

Ставляючи за мету проаналізувати об'єктивні обставини, які спонукали до появи зовнішньополітичної концепції республіканської адміністрації США, відомої як «доктрина Ніксона», важливо, на наш погляд, звернути увагу на глобальний фон, на якому відбувались активні пошуки нової доктрини американської політики.

Слід зазначити у цьому зв'язку, що назрівання та концептуальне оформлення зовнішньополітичної доктрини відбувалось в умовах скорочення американських глобальних можливостей. В даному випадку, мова йшла про прагнення правлячих кіл США утримати в тій чи іншій формі власне лідерство у капіталістичному світі, свою можливість впливати на розвиток світових подій.

Поряд з тим правлячі кола США намагались забезпечити наступність у своїй зовнішньополітичній стратегії, неодмінно зберігаючи гегемоністські претензії у сфері міжнародних відносин. Різниця в даному випадку полягала лише в тому, що в інтересах правлячого класу США визнавали необхідність модифікувати тактичні засоби боротьби для досягнення своїх стратегічних цілей. Проте незмінною серед складових доктринального забезпечення зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів Америки за часів «холодної війни» залишалась антикомуністична спрямованість і цільове призначення відповідної доктрини.

Потрібно підкреслити, адміністрація Л.Джонсона, який заступив свого попередника Дж. Кеннеді, продовжувала активно використовувати у своїй зовнішньополітичній діяльності доктрину «гнучкого реагування» (1963-1968). Як свідчать дипломатичні джерела, новий президент США відмовившись від контактів з радянським урядом та листування з його главою, незабаром загострив радянсько-американські відносини і здійснив різку зміну зовнішньополітичного курсу в напрямку посилення військової експансії США на міжнародній арені. При Джонсоні значних обсягів досягли військові витрати та гонитва озброєнь в США, було розпочато мілітаризацію країни, якісне удосконалення ядерної зброї. Саме фіаско зовнішньополітичного курсу Л. Джонсона, його негативні геополітичні та внутрішньополітичні наслідки обумовили значною мірою необхідність розробки нової доктрини, а згодом її практичну реалізацію.

Відомо, що з політичним курсом Л. Джонсона пов'язана трагічна сторінка американської історії – безпрецедентна ескалація війни у В'єтнамі. Зазначимо фрагментарно лише основні віхи курсу адміністрації Л. Джонсона в Індокитаї. На початку серпня 1964 р. американські військові після інциденту в Тонкінському заливі перейшли до відкритої збройної агресії проти Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ). Прийнята Конгресом США 7 серпня 1964р. так звана «тонкінська резолюція», яка була підписана Джонсоном 10 серпня, надавала американському президенту необмежені повноваження щодо проведення військових дій в Індокитаї. З 1965 р. розпочались систематичні бомбардування американською авіацією територій Північного В'єтнаму з використанням хімічної зброї, мінування рік і т.п. Одночасно Вашингтон розширював військові операції проти південноамериканських партизан [7, с.188].

За вісім років війни у В'єтнамі (до січня 1973 р.) США скинули на Індокитайську землю більше ніж 7,1 млн. бомб, ракет та мін – в 3,5 разів більше, ніж було на всіх фронтах другої світової війни. У В'єтнамі за 12 років (з січня 1961 по січень 1973 р.) загинуло 45933 і було поранено понад 300 американських військовослужбовців. Загалом війна обійшлася Сполученим Штатам більше ніж в 140 млд. дол. [23, с.168].

У своєму фундаментальному дослідженні «Дипломатія» Г. Кісінджер, радник майбутнього президента США Р. Ніксона, влучно зазначив: «страхиття В'єтнаму полягало не лише в способі вступу Америки у війну, але і в самому факті цього вступу, який не був під-

кріпленій більш вивіреними оцінками можливих затрат» [6, с.597]. На його думку, в ретроспективному плані президенту Л. Джонсону потрібно було здійснити зважений аналіз з можливостей досягнення Америкою військових та політичних цілей, які потрібні для цього за собою і на протязі якого відрізка часу, з'ясувати наскільки загалом і в цілому були вірними вихідні передумови, які обумовили відповідні зобов'язання з боку США. Проте Л. Джонсон від своїх численних радників отримав лише односторонню рекомендацію – намагатись отримати перемогу у В'єтнамі. Все це свідчить про те, що в питаннях зовнішньої політики він відчував себе досить невпевнено [6, с.596].

Потрібно зазначити, що з розгортанням агресії США у В'єтнамі відбувалось поступове посилення кризи зовнішньополітичного курсу Джонсона та неухильне падіння престижу та рейтингу американського президента. Оскільки на протязі всього періоду свого президентства Ліндон Джонсон був зосереджений на воєнних діях у В'єтнамі, тому основний вектор його зовнішньої політики мав звужений характер. Варто зазначити, що доктрини глобального протистояння комунізму, які були проголошені попередниками Л. Джонсона, хоч і продукувались представниками американської політичної еліти, проте не свідчили про готовність громадськості країни в ім'я реалізації цієї зовнішньополітичної стратегії піти на значні як людські, так і матеріальні жертви. Національно свідомі американці були переконані в тому, що інтервенціоністський курс уряду неминуче викличе з їх боку протидію, якщо він передбачатиме:

- 1) значні людські жертви;
- 2) непомірні бюджетні витрати;
- 3) скорочення соціальних програм;
- 4) збільшення часового відрізка на реалізацію поставленої мети;
- 5) готовність Сполучених Штатів до глобального конфлікту з непередбачуваними, а ймовірно, із трагічними наслідками [3, с.27].

Особливо несподіваною для Л. Джонсона стала заява Д. Ачесона, зроблена ним 15 березня 1968 року, в якій один з фундаторів доктрини «стримування» вказав на відсутність будь-якої довіри до глави Білого дому через подальше небажання американського народу терпіти кровопролитну війну США проти В'єтнаму [3, с.57].

Зазначимо, що у своїй зовнішньополітичній діяльності Л. Джонсон керувався ідеями та концепціями, розробленими американськими президентами від Трумена до Кеннеді. При цьому мова йшла про все три основні аспекти їхніх зовнішньополітичних доктрин – стримування комунізму, глобальна спрямованість національних інтересів США та економічну допомогу союзним і нейтральним країнам. Проте власної зовнішньополітичної доктрини у класичному розумінні цього поняття президент Л. Джонсон через вищезазначені причини не виробив.

Потрібно наголосити на тому, що війна США у В'єтнамі вперше в історії Сполучених Штатів Америки викликала ситуацію, при якій американські моральні цінності увійшли в протиріччя із зовнішньополітичним курсом держави. Це протиріччя привело до зіткнення між урядом та громадськістю, до різкого посилення конфронтації

в американському суспільстві. Війна у В'єтнамі мала характер «подвійної війни». Якщо одна велась в джунглях В'єтнаму, проносячи багаточисленні жертви американських солдат, то інша – в самих США – війна протесту проти першої війни. Війна роз'єднала країну, сприяла розмежуванню цілей влади та більшості американського суспільства. Переважна більшість американців, особливо молоде покоління, вважало в'єтнамську війну «аморальною», а дії американської армії у В'єтнамі «морально несправедливими».

Слід звернути увагу на те, що президент Л.Джонсон називав американських солдат «рятівниками» та «миротворцями», обґрунтував необхідність розширення участі США у в'єтнамській війні традиційними американськими цінностями, апелюючи до антикомунізму та патріотизму, хоча вказані цінності в конкретних обставинах тих років не мали впливу на пересічних американців.

Принцип єдності американської нації входив у протиріччя із зовнішньополітичними реаліями в'єтнамської війни. Варто сказати і на те, що поразка у В'єтнамі викликала так званий «в'єтнамський синдром» – специфічну психологічну травму цілого покоління, яку було виявлено у багатьох американців – учасників бойових дій. На думку дослідників, правомірно загалом говорити про психологічну травму американського суспільства в цілому, оскільки Америці потрібні були довгі роки, для того, щоб подолати почуття приниження, викликаного поразкою у в'єтнамській війні.

В центрі діяльності американського президента Л. Джонсона було покладено несоціально, зовнішню політику, що і привело до серйозних економічних труднощів. Якщо в 1960 р., коли закінчувалось правління республіканців, рівень інфляції складав лише 1,5%, то в 1968 р. головним чином завдяки війні у В'єтнамі він уже сягнув 4,7% [22, с.29].

Президент Л. Джонсон, розробляючи програму «великого суспільства», стверджував, що така потужна країна, як США, може дозволити собі мати як гармати, так і масло. Проте програма, як свідчить історичний досвід, виявилась утопічною і зазнала краху. Разом з тим було б невірно пояснювати зміну економічної кон'юнктури США лише війною у В'єтнамі. Слід зважати і на ту обставину, що весь хід післявоєнного розвитку, зорієнтованого на «холодну війну» та пріоритети, які були вигідні військово-промислому комплексу, сприяв накопиченню кризових явищ в американській економіці. На думку німецького дослідника Марка Фрея щирі сподівання американського президента на прогресивний розвиток і належне фінансування «великого суспільства» залишились лише мрією. В очах багатьох американців Л. Джонсон втратив довіру населення. Для них більше не узгоджувалась боротьба з бідністю у власній країні з війною проти бідної держави, яка велась далеко за межами Америки [1, с.487].

Глибока соціально-економічна криза в країні, ескалація війни у В'єтнамі, наростання антивоєнного руху в Сполучених Штатах та інших країнах різко понизили авторитет президента Джонсона, внесли розкол в його адміністрацію. В 1968 р. по всій країні від-

булись могутні антивоєнні мітинги та демонстрації, під час яких демонстранти на знак протесту спалювали американські прапори, відбувались зіткнення студентів з поліцією, масовий характер прийняло дезертирство.

Враховуючи жорстку критику свого зовнішньополітичного курсу, А. Джонсон 31 березня 1968 р. виступив з офіційною заявою про припинення бомбардувань у Північному В'єтнамі і про відмову приймати участь у виборах у якості президента [1, с.487]. Все це було переконливим свідченням того, що адміністрація президента виявилась нездатною усунути глибокі протиріччя в американському суспільстві.

Після вбивства 5 червня 1968р. в Лос-Анжелісі сенатора Р. Кеннеді – брата покійного президента Джона Кеннеді – наступним кандидатом від Демократичної партії в серпні 1968 р. було обрано Г. Хамфрі – віце-президента в адміністрації А. Джонсона. Незважаючи на те, що в передвиборчій програмі демократів акцентувалась увага на досягненнях уряду Джонсона в соціально-економічній сфері, проте її основним пунктом залишався агресивний курс зовнішньої політики, уособленням якого була війна, що тривала у В'єтнамі. Республіканці натомість в процесі передвиборчої кампанії 1968 р. зробили акцент на кризі зовнішньополітичного курсу адміністрації Джонсона, на необхідності зміни політичного керівництва країни. На з'їзді республіканської партії 1968 р. Ніксон з нагоди його висунення на посаду президента у своїй промові підкреслив: «Після ери конфронтації прийшов час для ери переговорів». Разом з тим він вказав на те, що головним елементом його політики, спрямованої на забезпечення міжнародних позицій Сполучених Штатів, має стати опора на силу, насамперед, військову: «Оскільки ми вступаємо в період переговорів, – підкреслив Р. Ніксон, – ми відновимо силу Америки на стільки, щоб завжди вести переговори з позиції сили і ніколи з позиції слабкості» [12, с.70]. Цю думку американський президент згодом підтвердив і у своїй інавгураційній промові. Саме агресивний зовнішньополітичний курс А. Джонсона, відсутність всебічно обґрунтованої зовнішньополітичної стратегії, чітких і перспективних доктринальних положень стала певною причиною поразки Демократичної партії США на президентських виборах 1969 р. в Сполучених Штатах.

5 листопада 1968 р. на президентських виборах кандидат на посаду президента від Республіканської партії Р. Ніксон в досить складних умовах зміг перемогти кандидата демократів Г. Хамфрі (42,7%) та представника «третьої партії» Дж. Уоллеса (13,5%), зібравши всього 43,4% голосів [22, с.7]. Окреслимо основні віхи політичної біографії Р. Ніксона. Річард Ніксон (1913-1994) – державний і політичний діяч, 37-й президент США. Отримав юридичну освіту в Каліфорнії та Північній Кароліні. В 1937-1942 рр. працював юристом у різних фірмах, в 1942-1945 рр. служив у ВМФ США, отримав військове звання капітана. В 1945-1950 рр. член Палати представників; в 1950-1953 рр. – сенатор від Каліфорнії та Республіканської партії. В 1953-1961 рр. – віце-президент в адміністрації Ейзенхауера.

В 1961-1967 рр. працював юристом, займаючись адвокатською практикою. В 1968 р. Р. Ніксона обрано президентом Сполучених Штатів, в 1972 р. обрано на посаду президента повторно. 9 серпня 1974 р. Ніксон подав у відставку в зв'язку з політичним скандалом («Уотергейтом»). Такими є основні політичні статті в короткій біографії 37-го президента США. [4, т.2, с.283-284].

Цілком зрозуміло, що нова республіканська адміністрація Р. Ніксона, прагнучи взяти реванш у сфері зовнішньої політики, повинна була розробити і всебічно обґрунтувати концептуальні засади нового зовнішньополітичного курсу. Враховуючи, що американське суспільство відчувало значне фінансове і морально-психологічне напруження від політики, «холодної війни», Р. Ніксон негайно розпочав пошук альтернатив доктрині «стримування», розробку концептуального забезпечення змін у зовнішньополітичній стратегії США. Адже, спираючись на основну післявоєнну американську зовнішньополітичну концепцію «стримування» у її різних модифікаціях, Вашингтон досить жорстко висловлював свої наміри застосувати військову силу, для того, щоб перешкодити прогресивному розвитку подій у різних регіонах світу.

Від різних політичних сил країни Р. Ніксон отримував пропозиції повернутися у сфері міжнародних відносин до політики ізоляціонізму, надавши йому нових форм. Широкою популярністю серед американської громадськості користувалась критика імперського курсу, підривної діяльності ЦРУ та поступно гонити озброєнь.

Опозиційні політичні сили країни висували вимоги посилити контроль з боку конгресу за діяльністю президента, зокрема, обмежити його правові підстави щодо військового втручання за кордоном [3, с.58]. Найпотужнішим каталізатором змін в американському зовнішньополітичному курсі, розробки нових концептуальних підходів до сфери міжнародних відносин стало повне фіаско військових США в Індокитаї. Багато страждальну землю В'єтнаму було перетворено з полігону для випробування не тільки новітньої бойової техніки, але і нових методів політики. У В'єтнамі пройшли перевірку і виявили своє банкрутство доктрина «локальної війни», концепція «ескалації». В результаті в очах правлячих кіл США відбулась відома девальвація військово-силових підходів до вирішення міжнародних конфліктів та розчарування у можливостях забезпечення американських зовнішньополітичних інтересів виключно військовими методами. На думку академіка Г. Арбатова, війна у В'єтнамі переконливо показала, що навіть величезна військова могутність, створена США, має свої межі, при цьому ці межі є більш вузькими, ніж цього вимагають політичні планки Вашингтона [12, с.68].

Потрібно підкреслити, що агресія у Південно-східній Азії була однією з найважливіших причин звертання опозиції правлячому курсу, все більш глибокого розколу в самому американському суспільстві. В Сполучених Штатах в умовах посилення «в'єтнамського синдрому» дістали значного поширення анти інтервенціоністські настрої, а Пентагон та військово-промислові кола стали об'єктом гострої критики не тільки з боку лівих угруповань, але і значної

частини членів конгресу, буржуазних засобів масової інформації. Наприкінці 60-х років значна частина діячів республіканської партії була переконана несправності сподівань зміцнювати свої міжнародні позиції і одночасно послабити вплив СРСР, інших соціалістичних країн, сил соціального прогресу в світі за допомогою агресивної політики. Тому уряд Ніксона, який був змушений рахуватись з реальною ситуацією всередині країни і за кордоном, розпочав пошук нової зовнішньополітичної стратегії, яка б відповідала можливостям американського капіталізму в нових геополітичних умовах. При цьому слід враховувати і те, що американський уряд не відмовився від багатьох попередніх політичних цілей, оскільки весь час перебував під тиском ультрареакційних сил, які категорично відкидали будь-які позитивні зрушення в американській зовнішній політиці в бік реалізму [2, с.263].

Однак будь-які зміни у зовнішньополітичній стратегії Вашингтона були можливі лише за умови припинення агресії у В'єтнамі. Посівши у січні 1969 р. найвищу посаду в американській державі, Р. Ніксон зосередився саме на цій проблемі і вважав своїм першочерговим завданням скористатись досвідом В'єтнаму в перспективному плані. Державний секретар США Г. Кісінджер у своїй відомій праці «Дипломатія» зробив акцент на тому, що Сполучені Штати незважаючи на те, що залишались життєво важливим фактором міжнародної стабільності, виявились не в змозі витримати безперервний інтервенціоналізм, внаслідок якого 500 тис. американців опинились в Індокитаї при відсутності стратегії перемоги. На його думку, виживання людства корінним чином залежало від відносин двох наддержав, але мир у всьому світі залежав від того, чи зможу Америка провести межу між зобов'язаннями, в яких її роль була виключно допоміжною, і моральними акціями, де її власна участь мала обов'язковий характер [6, с.642].

У своїй інавгураційній промові Р. Ніксон визначив три базові принципи, використовуючи які республіканське керівництво мало намір будувати свою військово-політичну стратегію – партнерство, сила і переговори. Включення переговорів з «потенційним противником» в число рівноправних елементів стратегії поряд з її традиційними компонентами – силою та партнерством засвідчило поворот зовнішньої політики США до реалізму. Генеральною метою військово-політичної стратегії було проголошено вже не завоювання абсолютно домінуючих позицій у світі, а збереження «динамічного статус-кво». Проте це не означало, що адміністрація Ніксона мала намір передати до архіву теорію і практику американської сили. Своєю основною метою вона вважала перебудову зовнішньої політики на колишній військово-силовій основі, але більш пристосовані до нових світових реалій.

Визначаючи факт стратегічного паритету між СРСР і США та намагаючись завуалювати основні принципи американського військового будівництва, адміністрація Ніксона висунула нову зовнішньополітичну доктрину. Основним політичним документом, який визначив контури нової військово-політичної стратегії рес-

публіканської адміністрації, стала «доктрина Ніксона», або «гуамська доктрина».

Скориставшись своїм перебуванням на о. Гуам під час поїздки по країнах Азії, американський президент скористався нагодою, щоб висунути принципи, які визначали новий підхід його країни до міжнародних справ. Під час своєї прес-конференції на острові Гуам, яка відбулась 25 липня 1969 р., було не лише обнародовано доктрину, яка стала теоретичним підґрунтям зовнішньополітичної програми США в якості «основного керівництва для американської політики в Азії». Будучи проголошеною в умовах поразок США у В'єтнамі і наростання обурення американською громадськістю цією «брудною війною», «гуамська доктрина» підтвердила курс США на «безумовне виконання» всіх зобов'язань по військовим угодам, їх наміри взяти під «ядерний захист» неядерних союзників і прагнення воювати в Азії «руками азіатів» [23, с.169].

Власне перший варіант доктрини Ніксона був проголошений у листопаді 1969 р., а в скорегованій формі 18 лютого 1970 р., коли американський президент у своєму посланні Конгресу, що отримало назву «Нова стратегія в інтересах миру», підкреслив необхідність, враховуючи існуючий баланс ядерної потужності Радянського Союзу і США, спиратися не лише на силу, але й на переговори з протилежною стороною [10, с.179]. Отже, «гуамська доктрина» в якості «доктрини Ніксона» переросла в теоретичне обґрунтування глобальної стратегії Сполучених Штатів у всьому світі. Необхідно підкреслити, що в основу цієї зовнішньополітичної стратегії було покладено три принципи:

- 1) партнерство союзників в міжнародній політиці;
- 2) нарощування військової сили;
- 3) готовність вести переговори з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами.

В «доктрині Ніксона» чітко окреслено фундаментальні засади зовнішньої політики США. Варто у цьому вказати на те, що концептуальні підходи Ніксона до вироблення нової зовнішньополітичної стратегії базувались на відповідній структуризації національних інтересів Сполучених Штатів. Свій ґрунтовий підхід до дотримання зовнішньополітичного курсу і власне розуміння системи національних інтересів Р. Ніксон найповніше сформулював у своїй останній праці: «Злови момент», опублікований у 1992 р. В ній американський президент, зокрема, наголосив на тому, що для визначення американського варіанту політичного інтвенціоналізму, вкрай необхідно чітко визначити різницю між життєвими, критичними і периферійними національними інтересами, жоден з яких не може бути захищеним більш-менш тривалий час ресурсами однієї держави, навіть такої сильної як США [3, с.60].

Зазначимо, що до числа «життєвих інтересів» Сполучені Штати традиційно відносять ті, що становлять безпосередню загрозу державній безпеці. Наприклад, збереження суверенітету країн Західної Європи, Японії, Канади, Перської затоки, нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Для захисту цих інтересів офі-

ційний Вашингтон готовий вдатися до всіх засобів, включаючи також використання військової сили.

«Критичним інтересом» з офіційної точки зору адміністрації США, вважається такий, втрата якого здатна створити безпосередню загрозу одному із життєвих інтересів (наприклад, загроза Південній Кореї чи одній з центральноамериканських країн розглядається як загроза відповідно Японії і Мексиці).

Нарешті, до «периферійних інтересів» належать такі, нанесення шкоди яким опосередковано може загрожувати життєвим і критичним інтересам (наприклад, агресія проти Мали потребує уважного аналізу для з'ясування можливих наслідків для США, а за необхідності – організації американської відповіді).

У відповідності з ніксонівським поділом національних інтересів, який спирався на принципи практичного ідеалізму, існує градація рівнів втручання. Воно може бути не лише військовим, а й економічним і політичним. У свій зовнішньополітичній доктрині президент запропонував такі критерії американського втручання у конфлікти, який безпосередньо не зачіпали національних інтересів США (В'єтнам і Корея):

- 1) дотримання підписаних Сполученими Штатами міжнародних угод і договорів;
- 2) наявність ядерної загрози для союзних держав чи інших країн, що входять до сфери життєвих інтересів США;
- 3) неядерна агресія проти суверенних держав [3, с.62].

Однак реальність важко було помістити в межі формальних критерій. Тому, на думку Г. Кісінджера, запевнення офіційного Вашингтона про те, що Америка буде неухильно дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань були не більш ніж «ударом залізної палиці по днищу пустого відра» [6, с.643]. Адже, при будь-яких обставинах ключовим питанням ядерної ери було не дотримання зобов'язань як таких, а їх визначення і тлумачення. До речі, «доктрина Ніксона» не містила конкретних вказівок на рахунок того, як потрібно розв'язувати розбіжності між союзниками стосовно ядерної стратегії.

Потрібно підкреслити, що «доктрина Ніксона» представляла собою спробу американської політичної еліти, хоча суперечливу і непослідовну, пристосуватись до нового співвідношення сил у світі, до нової структури міжнародних відносин, пристосуватись таким чином, щоб зберегти своє лідерство у капіталістичному світі. Для цього, на думку американських експертів, необхідно було вирішити дві основні проблеми: по-перше, звільнитись від жорсткості зовнішньополітичних зобов'язань, які мали Сполучені Штати перед своїми союзниками, зробивши їх більш гнучкими та привівши у відповідність зі своїми реальними можливостями; по-друге, підняти рівень власне самих американських можливостей на світовій арені, компенсуючи своє відносно зовнішньополітичне послаблення більш широким залученням сил і засобів союзників до реалізації своїх глобальних амбіцій [5, с.17].

Пояснюючи смисл власної зовнішньополітичної доктрини, американський президент вказав на те, що Сполучені Штати зберігають

вірність союзам, які були укладені в роки «холодної війни», але основна його думка полягала в тому, що «Америка не може і не буде розробляти всі плани, всі програми, виконувати всі рішення і брати на себе у всьому обсязі оборону держав, пов'язаних з США союзницькими вузами. Ми будемо надавати допомогу в тих випадках, – наголосив у своєму посланні до народу Р. Ніксон, – коли в цьому є реальна необхідність і коли це буде відповідати нашим інтересам» [12, с.70].

Усунення жорсткості в новій доктрині, на думку її авторів, досягається тим, що декларується пріоритет нинішніх «національних інтересів» США перед міжнародними зобов'язаннями, які були прийняті раніше. «Ми приймаємо участь у світових справах не тому, що маємо певні зобов'язання. Наші інтереси повинні визначати наші зобов'язання, а не навпаки», – роз'яснював сутність своєї зовнішньополітичної концепції Р. Ніксон. [5, с.17].

Таким чином, президент давав зрозуміти своїм союзникам, що зобов'язання США стосовно військових договорів віднині будуть виконувати не автоматично, а в залежності від обставин та зацікавленості в цьому самих Сполучених Штатів. Тим самим республіканська адміністрація забезпечувала для себе більшу свободу маневру. Обіцянка президента, висловлена в «гуамській доктрині», не втягуватись більше в ситуації, подібні в'єтнамській, не тільки була покликана заспокоїти соціальну думку, але й відображала певне усвідомлення у вищих республіканських ешелонах політичної влади небезпеки наступних військових авантур. При цьому в плані розвитку «доктрини Ніксона» уряд здійснив декілька кроків до розподілення «тягаря» відповідальності за збереження непохитних принципів взаємовідносин між США та їх союзниками. Уряд Ніксона намагався знести до мінімуму безпосередню участь військ США у «внутрішніх» та «локальних конфліктах», у війнах проти революційних визвольних сил прогресивних режимів. [8, с.234-235].

Слід зазначити, що в якості важливого елемента своєї зовнішньополітичної доктрини Р. Ніксон розглядав також партнерство. «Стержнем нашої нової зовнішньої політики є партнерство, яке відображає основний принцип міжнародної структури, до якої ми прагнемо», [5, с.21], – підкреслив американський президент в своєму другому посланні до американського народу.

Звернення американських правлячих кіл до «партнерства» як до одного із важливих принципів своєї зовнішньої політики було викликано принаймні двома причинами. Перша причина полягала у відносному зменшенні могутності та глобальних можливостей самих Сполучених Штатів та у відповідному зростанні цих компонентів у їх союзників. Тому «партнерство», яке проголошувалося Вашингтоном відображало прагнення підвищити рівень американських можливостей на міжнародній арені. Друга причина була пов'язана з тим, що у тогочасному світі відбувався об'єктивний процес зміцнення самостійності держав, які перебували в різній ступені залежності від США. Це стосувалось як розвинутих капіталістичних країн, так і країн «третього світу». В цих умовах правлячі кола США намагались, з одного боку, виступити перед світовою

громадськістю ролі ініціаторів цього процесу, а з іншого, – зробити спроби спрямувати його в русло загальних інтересів капіталістичної системи, які найбільш рельєфно уособлювали США.

Варто вказати і на те, що «доктрина Ніксона» передбачала різні рівні партнерства. Перший – це «партнерство» з розвинутими капіталістичними країнами, Західною Європою, Японією і т.п.

Американські фахівці у галузі зовнішньої політики, наприклад, вважали, що оскільки Сполучені Штати в минулому допомогли цим державам в стабілізації домінуючої в них капіталістичної системи, відновленні своїх економічних та політичних позицій у сучасному світі, то ці країни були здатні самі взяти на себе певну частку відповідальності за долю капіталізму як у своїй країні, так і в світовому масштабі, безперечно, при збереженні загального керівництва з боку США.

Другий рівень «партнерства» стосувався відносин Сполучених Штатів з окремими країнами «третього світу». Вашингтон не міг розглядати їх в якості рівноправних та вигідних партнерів в глобальному протистоянні з антиімперіалістичними силами. Тому основною метою американської політики по відношенню до цієї групи країн було створення та підтримка стійких проамериканських режимів. Слід звернути увагу на те, що принцип «партнерства» в тому вигляді, у якому його намагались застосувати правлячі кола США, є внутрішньо суперечливим. Адже більшість держав, навіть при наявності політичної спільності їх режимів з правлячими колами США, відкидали експансіоністські устремління Вашингтона.

Необхідно також підкреслити, що важливим компонентом глобальної «доктрини Ніксона», одним з пріоритетних дипломатичних засобів реалізації нової зовнішньополітичної стратегії Вашингтона став «трикутник» Ніксона-Кісінджера, метою якого було перетворення світу, заснованого на біполярному протистоянні на стратегічний трикутник за участю СРСР, США та Китаю. При чому на думку Г. Кісінджера, китайський фактор у радянсько-американських відносинах (за американською термінологією – китайська карта) не лише надавав США можливість підтримувати рівновагу стимулів, щоб зробити Кремль поступливішим, але й відіграв значну роль в активізації процесів розрядки міжнародних відносин. Він, зокрема, вважав, що як тільки Америка стала на шлях зближення з Китаєм, найкращим вибором для Радянського Союзу стало послаблення напруженості зі Сполученими Штатами [10, с.179].

Отже, «доктрина Ніксона» стала прагматично-політичною реакцією на зміни, які відбулися в післявоєнному світі і характеризувалася спробами наблизити рівень американських можливостей до деяких реальностей міжнародного життя. Це застосування передбачало усунення жорсткості «зовнішньополітичних зобов'язань», які були прийняті в минулому, для того, щоб неефективно витрачати людські і матеріальні ресурси на другорядних напрямках. Слід підкреслити, що нова зовнішньополітична доктрина не привела до кардинальних змін основних принципів зовнішньої політики США, але вона внесла суттєві корективи в методи її здійснення. На це

вказав і сам американський президент. «Ми зберегли своє розуміння цілей для Америки, – зазначив він у статті, опублікованій в газеті «Юнайтед Стейтс Ньюс енд Уорлд Ріпорт», – але переглянули шляхи її досягнення, пристосувавши її до обставин, які постійно змінюються у динамічному світі» [5, с.27].

Потрібно зауважити, що ці корективи не повною мірою були послідовними. В них було закладено тенденції, які при певних умовах сприяли стимулюванню американської зовнішньої політики до пошуків реалізму, але в ній вони також містили і тенденції, які підштовхували в бік протистояння супердержав, нагнітання напруженості у міжнародних відносинах між ними.

Принципово важливим у науково-пізнавальному, так і в прикладному сенсі має стати системний аналіз елементів повчального досвіду практичної реалізації «доктрини Ніксона».

Зазначимо, що головна зовнішньополітична ідея Ніксона полягала у якомога швидкому припиненні агресії і В'єтнамі. За підрахунками дослідників, під час перебування у Білому домі президентові вдалося скоротити американський контингент у 22, а фінансові у 8 разів [3, с.59]. Посилити використання військової техніки та вдавшись до масованих бомбардувань, Ніксон активно вів таємні дипломатичні переговори з Північним В'єтнамом. Інша складова його зовнішньополітичної концепції полягала у порозуміння з КНР, скориставшись для цього радянсько-китайською напруженістю. І у цьому випадку Ніксон удався, насамперед, до методів таємної дипломатії, саме специфічній. Принцип роздвоєності став прикметною ознакою зовнішньополітичної доктрини Р. Ніксона, яку він почав запроваджувати у практику на в'єтнамській землі. Її сутність полягала в тому, що стримувати комунізм необхідно через озброєння прихильників американського варіанту щільного розвитку у різних кайнах світу, де з'являється комуністична загроза. Позиція Ніксона базувалася і на традиційній для американського політичного мислення тезі про те, що «американський варіант демократії можна прищепити на будь-якій землі».

Слід підкреслити, що особливістю політики «в'єтнамізації», яка розглядалась офіційним Вашингтоном в якості важливим елементом зовнішньополітичної доктрини, було здійснення модернізації південно-в'єтнамських сил Сполученими Штатами в процесі американської агресії, яка здійснювалась в Індокитаї. Основна місія американських військ полягала у сприянні південнов'єтнамським збройним силам, щоб «вони могли прийняти на себе повну відповідальність за безпеку Південного В'єтнаму». Програма «в'єтнамізації» розглядалась Вашингтоном як проект майбутнього перегрупування США та їх союзників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Сполучені Штати зберігали за собою функцію «охорони американської присутності» у В'єтнамі. Проте під впливом наростання воєнного руху, гучних і рішучих протестів громадськості 19 вересня 1969 р. президент Ніксон виступив із заявою, в якій проголосив початок поетапного виведення незалежних військ із В'єтнаму. З листопада 1969р. у своєму публічному зверненні до американського народу він не лише

розкрив сутність доктрини «в'єтнамізації війни», але і запропонував декілька мирних ініціатив, спрямованих на розв'язання в'єтнамської проблеми, визнавши при цьому необхідність виведення американських військ із В'єтнаму, в якому до цього часу вже загинула 31 тис. американських військовослужбовців [7, с.198-199].

Наступні звернення президента Ніксона засвідчили визнання проваду в'єтнамської авантюри, нездатності Сполучених Штатів отримати стратегічну перемогу військовим шляхом.

Потрібно зазначити, що курс на «в'єтнамізацію» війни не привів до покращення становища у В'єтнамі, до зменшення напруженості антивоєнних виступів у Сполучених Штатах. 30 червня 1970 р. Сенат схвалив поправлення, яке заборонило надання військової допомоги Камбоджі, проведення на її території бойових дій, чим вперше обмежував повноваження президента в умовах військового часу. Не дивлячись на спробу президента Ніксона скористатись правом вето, 15 серпня 1973 р. фінансування американських військових дій в Лаосі та Камбоджі було припинено [7, с.201].

Варто вказати на те, що хоча «в'єтнамізація» і була ризикованим кроком, проте з позицій здорового глузду, виявилась найкращим із всіх потенційно важливих варіантів застосування нових форм і методів розв'язання нагальних для США зовнішньополітичних проблем. На думку Г. Кісінджера, її перевага полягала в тому, що вона поступово привчала американський та південно-в'єтнамський народи до неминучості виведення експансіоністських військ США з Індокитаю [6, с.620].

В контексті доктринального варіанту стримування комуністичних впливів настановлення про радянських режимів Р. Ніксон здійснив спробу започаткувати широкий діалог з Китаєм та СРСР. Реалізуючи стратегію перетворення світу, заснованого на протистоянні двох супердержав, в стратегічний трикутник, Сполучені Штати здійснили в липні 1969р. серію односторонніх ініціатив, які засвідчили наявність нових тенденцій у зовнішньополітичному курсі Америки.

Зокрема, було знято заборону на поїздки американців до Китайської Народної Республіки. Американцям також було дозволено вводити до Сполучених Штатів виготовлені в Китаї товари на суму в сто доларів. Ці, хоч і незначні заходи, переконливо показували новаторський підхід Америки до гострих міжнародних проблем [6, с.657].

Загалом, період президентства Ніксона співпав з наростаючим розумінням необхідності загальних змін у підходах до міжнародних відносин. Трагічна війна у В'єтнамі зміцнювала серед американців, з одного боку, прагнення відмежуватись від повсюдного втручання, а з другого боку – штовхала політиків до пошуків кардинально нових концепцій здійснення міжнародної політики. Суттєвою складовою у кожному випадку виступали американо-радянські відносини. Головним бар'єром на шляху до внесення в них позитивних змін виступали ідейно-політичні накопичення двох десятиліть стримування комунізму. Їх руйнівні наслідки

найбільше давалися ознаки у неможливості швидкого подолання взаємної недовіри і підозр. Американська громадськість і навіть експерти з проблем Радянського Союзу ніяк не могли сприйняти недавніх одіозних опонентів як партнерів на переговорах [3, с.62]. Оскільки варіативна структуризація і схематизація національних інтересів, здійснених Р. Ніксоном, не могла виконати роль каталізатора «пом'якшення» американо-радянських відносин, то функціональні зусилля у цьому напрямку взяв на себе помічник президента з питань національної безпеки Генрі Кісінджер та його апарат. Саме колишній директор Гарвардського міжнародного семінару зміг переконати президента у необхідності формування нового концептуального фундаменту зовнішньої політики США, невід'ємною складовою якої мала стати доктрина розрядки як у теоретичному вимірі, так і її реалізація у сфері практичної політики. На думку Надзвичайного і Повноваженого Посла СРСР в США в 1962-1986 рр. А. Добриніна, саме період 1969-1972 рр. був «унікальним періодом» в історії радянсько-американських відносин, позначених «безпрецедентним» покращенням відносин між двома країнами, «періодом прориву до їх нової якості» [21, т. 1, кн. 1, с. VII]. Слід зазначити, що цей прорив не був позначений автоматизмом, оскільки для того, щоб своєчасно розгледіти цю можливість та використати її, потрібна була значна далекоглядність, сміливість та політична воля обох країн. Радянське керівництво, не зважаючи на наявність ідеологічних комплексів дійсно прагнуло до покращення відношень зі Сполученими Штатами, вбачаючи в цьому ключ до вирішення найважливіших міжнародних та внутрішніх соціально-економічних проблем. Активну роль в цьому відіграв генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнев, який пов'язував свою політичну репутацію з успіхом розрядки у відносинах із Заходом. Майбутні заокеанські партнери Радянського Союзу – президент Р. Ніксон та його головний зовнішньополітичний радник, енергійний помічник – Генрі Кісінджер на той час розпочали активний пошук виходу із безперспективної «холодної війни» на шляху більш гнучкого підходу до подолання існуючих традицій і стереотипів американської політики, насамперед, у відносинах СРСР.

Ніксон, переважно під впливом Г. Кісінджера, розглядав розрядку у відносинах США з Радянським Союзом і певне зближення з Китаєм і як крок на шляху відродження довіри американської і світової громадськості до зовнішньої політики Вашингтона як такої, базові принципи якої формуються на засадах відданості ідеї загального миру та глобальної стабільності.

Значну роль у створенні політичної та договірно-правової засад співпраці між СРСР і США відіграла зустріч лідерів двох держав, що відбулася 22-30 травня 1972р. в Москві. З ініціативи радянської сторони Р. Ніксон і Л. Брежнев підписали політичний документ «Основи взаємовідносин між СРСР і США», у якому було зафіксовано базові принципи двосторонніх відносин держав. Зокрема, у ньому зазначалося, що мирне співіснування – це єдина основа для підтримання відносин між обома країнами, і кон-

статувалася необхідність відвернення загрози виникнення ядерної війни [10, с.181]. Під час бесіди з президентом Р. Ніксоном Генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв висловив впевненість у тому, що цей документ «може стати свого роду фундаментом нової ери у відносинах між СРСР і США» [21, т. 1, кн. 2, с. 368].

Найважливішим наслідком зустрічі у верхах стало підписання 26 травня 1972 р. безстрокового Договору про обмеження систем ПРО й Тимчасової угоди про деякі заходи в галузі обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1). Ці документи поклали початок створенню договірної основи процесу розрядки. Конкретним практичним втіленням «доктрини Ніксона» стало також підписання 29 травня 1972 року керівниками обох держав «базових принципів» торгівельних відносин між СРСР і США. Відповідно до них Москва надала офіційну згоду щодо повернення до 2001 року 722 млн. доларів боргу за ленд-лізом, натомість Вашингтон зобов'язався сприяти розширенню американських кредитів Радянському Союзу та лобюванню у конгресі ідеї надання СРСР особливого сприяння у торгівлі і зняття тарифних обмежень на радянські поставки [3, с.63].

Отже, «доктрина Ніксона» посідає чільне місце в зовнішньополітичному арсеналі та в еволюції післявоєнної політики США. Вона стала невід'ємним компонентом зовнішньополітичної стратегії США після закінчення «холодної війни» – стратегії глобального домінування. Зазначена доктрина з одного боку, тісно і органічно у змістовному та ідеологічному сенсі пов'язана з попередніми зовнішньополітичними концепціями американського уряду, а, з іншого, суттєво відрізняється від них. Потрібно зазначити, що «доктрина Ніксона» значною мірою була спрямована не стільки на вирішення реальних політичних проблем, скільки передбачала вплив на суспільну думку країни, втілювала прагнення заспокоїти її. Особливо переконливо це продемонструвала політика «В'єтнамізації».

Зазначимо, що зовнішньополітична концепція адміністрації Р. Ніксона змушена була балансувати між двома імперативами: з одного боку, вона не могла не враховувати певних геополітичних реалій світу, що динамічно змінюється, а з іншого, важко було ігнорувати і ту обставину, що політичні та економічні устремління правлячого класу США перебували в суперечностях з цими реальностями. Цим значною мірою була обумовлена подвійність, непослідовність, внутрішня суперечливість нової зовнішньополітичної доктрини США.

Крім союзних стратегічних і тактичних прорахунків, варто вказати на певні зовнішньополітичні успіхи Р. Ніксона, які вказують як на прагматичну спрямованість, так і на політичні здобутки, пов'язані з реалізацією зазначеної доктрини. Зокрема, та обставина, що колишній мисливець за комуністами здійснив конкретні зовнішньополітичні заходи для покращення відносин з обома соціалістичними країнами і в 1972 році став першим американським президентом, який з офіційним візитом відвідав Китай і Радянський Союз, був, безперечно, одним із найважливіших дипломатичних

кроків США з початку «холодної війни», який суттєво трансформував формат міжнародних відносин та активізував процес формування принципів нового зовнішньополітичного мислення.

Список використаних джерел:

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.
2. Громько А. Внешняя политика США: уроки и действительность. 60-70-е годы / А. Громько. – М. : Международные отношения, 1978. – 312 с.
3. Дашкевич А. Принципові засади зовнішньополітичної стратегії США: від Г. Трумена до Рейгана / А. Дашкевич. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – 73 с.
4. Дипломатический словарь : в 3-х томах. – М. : Наука, 1985. – Том II. – 502 с.
5. «Доктрина Ніксона» / (отв. ред. Ю.П. Давыдов, В.В. Журкин, В.С. Руднев). – М.: Наука, 1972. – 232 с.
6. Кисинджер Г. Дипломатия / Г. Кисинджер ; пер. с англ. В.В. Львова ; послеса. Г.А. Арбатова – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
7. Лютых А.А. Внешняя политика США: от Трумэна до Буша – мл. : учебное пособие / А.А. Лютых, В.А. Тонких. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2008. – 362 с.
8. Мельников Ю.М. Внешнеполитические доктрины США / Ю.М. Мельников. – М. : Наука, 1970. – 495 с.
9. Мельников Ю.М. Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945-1982 гг. / Ю.М. Мельников. – М. : Политиздат, 1983. – 368 с.
10. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / кер. авт. кол. В.Н. Крушинський ; за ред. В.А. Манжолі. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 863 с.
11. Никонов В.А. От Эйзенхауэра к Никсону. Из истории республиканской партии США / В.А. Никонов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 288 с.
12. Никонов В.А. Республиканцы: от Никсона к Рейгану / В.А. Никонов. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 287 с.
13. Петровский В.Ф. Внешняя политика США: Теоретический арсенал / В.Ф. Петровский. – М. : Из-во «Знание», 1973. – 40 с.
14. Петровский В.Ф. Американская внешнеполитическая мысль. Критический обзор организации, методов и содержания буржуазных исследований в США по вопросам международных отношений и внешней политики / В.Ф. Петровский. – М. : Международные отношения, 1976. – 336 с.
15. Петровский В.Ф. Буржуазные внешнеполитические концепции и идеологическая борьба на международной арене. – М. : Знание, 1977. – 64 с.
16. Петровский В.Ф. Доктрина «национальной безопасности» в глобальных стратегиях США. – М. : Международные отношения, 1980. – 336 с.
17. Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
18. Рогов С.М. Советский Союз и США: поиск баланса интересов / С.М. Рогов. – М. : Международные отношения, 1989. – 344 с.
19. Сырин В.В. Политическая история США XVII-XX вв. / В.В. Сырин. – М. : Изд-во «Весь мир», 2001. – 400 с.
20. Сырин В.В. История США : учебное пособие / В.В. Сырин. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
21. Советско-американские отношения. Годы разрядки 1969-1976: Сборник документов. Т. 1. 1969 – май 1972 : в 2х кн. Кн 1. 1969-1971. – М. : Международные отношения, 2007. – 752 с.; Кн 2, январь-май 1972. – М.: Международные отношения, 2007. – 624 с.

22. Фурсенко А.А. Президенты и политика США. 70-е годы / А.А. Фурсенко. – М. : Наука, 1989. – 295 с.
23. Цветков Г.Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира / Г.Н. Цветков. – К. : Вища шк., 1988. – 272 с.
24. Ширяев Б.А. Внешняя политика США. Принципы, механизмы, методы : курс лекций / Б.А. Ширяев. – 2-е изд. – СПб., 2007. – 442 с.
25. Яковлев А.Н. От Трумена до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века / А.Н. Яковлев. – М. : Мол. гвардия, 1985. – 416 с.

In the article on the basis of creative use of different sources and sociohumanistic literature and analyzed the foreign policy «Nixon's doctrine», demonstrated the significance in implementation of strategic tasks the modern American diplomacy.

Key words: *foreign policy concept, «Nixon's doctrine», «syndrome of Vietnam», «guayamese doctrine», global strategy of the USA.*

Отримано: 23.04.2013

УДК 323.113(=162.1):342.53«19»

В. М. Яблонський

УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ УНР Й ТРАДИЦІЇ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ХХ СТ.

В статті розглядається діяльність українських еміграційних інституцій Державного центру Української Народної Республіки – Ради республіки (1921 р.) і Української національної ради (1948-1992 рр.). Аналізується законотворча робота та позиції політичних груп та партій цього періоду.

Ключові слова: *Державний центр УНР, Рада республіки, Українська національна рада, українська еміграція.*

Парламентаризм в Наддніпрянській Україні у ХХ ст. бере свій початок із законодавчих інституцій періоду Української Народної Республіки¹ – Центральної ради (ЦР) (1917-1918 рр.) та Конгресу трудового народу (ТК) (1919 р.). Ці утворення були державними представницькими органами із високим ступенем легітимації, але вони так і не стали класичними парламентами. Умови революції та війни утворили нове явище – передпарламент. Така форма існування законодавчої влади була зумовлена неможливістю її формування на основі демократичних виборів на усій території держави із дотриманням необхідних процедур. Доказом цьому є незавершені, через початок російсько-української війни 1917-1918 рр., вибори до Всеукраїнських установчих зборів.

Перші періоди діяльності обох УНР сильно позначені лівими ідеями, у першу чергу більшовицького та лівоесерівського гатунку. Лідери УЦР «грішили» лівими поглядами щодо способу формування представницьких органів, власності на землю, створення регулярної української армії і т. ін. Однак міцнішою виявилася демократична

¹ Досвід діяльності Державної думи у Російській імперії можна брати до уваги лише із певними застереженнями, а Українська Держава Павла Скоропадського існувала без представницької гілки влади.